

УДК 37.013.73:168.522

О. Б. Будник,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
(Науково-методичний центр "Українська етнопедагогіка і народознавство")

НАПН України і Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ)

budolen@yahoo.com

ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЕТНІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЯК ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ЇЇ ПЕДАГОГІЧНОГО РОЗУМІННЯ

У статті висвітлено сутність етнічної соціалізації особистості у філософсько-культурологічному контексті, обґрунтовано теоретичні засади її ефективності в професійній підготовці майбутнього педагога. Визначено, що важливим орієнтиром у розвитку вітчизняної професійної освіти є принцип культуровідповідності. Обґрунтовано, що результатом ефективності етнічної соціалізації майбутнього педагога є рівень сформованості його етнокультурної компетентності, готовність до етнічної соціалізації учнів у навчальному-виховному процесі школи.

Постановка проблеми. Процеси глобалізації та євроінтегрування України, демократичні перетворення в соціально-політичному та економічному житті детермінують масштабні трансформації у сучасному культурно-освітньому просторі. Освіта покликана забезпечити реалізацію не лише виховувальної, дидактичної та розвивальної функцій педагогічного процесу, а, передусім, соціокультурної, етнокультуротворчої. Про це зазначено в нормативних освітніх документах – Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ ст., Державній національній програмі "Освіта" (Україна ХХІ ст.), "Концепції національного виховання студентської молоді", "Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в Європейський освітній простір" та інших.

Актуальність окресленої проблеми супроводжується низкою суперечностей між: потребою суспільства в збереженні національної самобутності народів, що проживають на території України, і недостатньою увагою соціально-культурних інститутів до процесів етнічної соціалізації зростаючого покоління; зростанням національної самосвідомості молоді, її зацікавленості етнокультурою, з одного боку, та відсутністю теоретико-методологічного супроводу педагогічного впливу на процес етнічної соціалізації в умовах навчального закладу, з іншого; зростанням вимог суспільства до рівня культурологічної підготовки майбутніх учителів й реальним рівнем їх готовності до реалізації практичних виховних завдань з урахуванням етнокультурних цінностей народу в руслі гуманістичної концепції освіти; неузгодженістю методології вищої освіти з існуючими практиками етнокультурного виховання в структурі соціалізації та ін.

Аналіз філософсько-культурологічних джерел (О. Асмолов, М. Бахтін, В. Біблер, О. Газман, Б. Гершунський, С. Гессен, М. Каган, Н. Крилова, С. Кримський, О. Лосєв, М. Мамардашвілі, І. Фролов та ін.) засвідчує вивчення людини в її цілісності як біосоціокультурної, історично конкретної, духовно активної істоти. У зв'язку з цим надзвичайно важливою постає соціокультурна функція освіти, оскільки суспільство розглядається як єдність культури й соціальності завдяки діяльності людини, а система освіти покликана слугувати соціокультурному розвитку особистості зростаючого покоління.

Розуміння культури як складової змісту освіти у вищій школі сприяло актуалізації проблеми цілісності структури особистості педагога, якій присвячено наукові праці В. Бондаря, Н. Кузьміної, О. Мороза, О. Пехоти, В. Сластьоніна та інших учених. Теоретико-методичним засадам професійної підготовки майбутніх педагогів у вищій школі присвячено дослідження В. Андрушенка, О. Глузмана, С. Гончаренка, О. Дубасенюк, І. Зязюна, М. Євтуха, В. Кременя, О. Матвієнко, Н. Ничкало, О. Отич, О. Рудницької, Л. Хомич.

Культурологічна підготовка майбутніх учителів у педагогічних навчальних закладах досліджувалась за такими аспектами: культура як предмет культурологічної освіти (Б. Єрасов, М. Каган, С. Кримський, Ю. Павленко, В. Розін); культурологічна підготовка студентів вищих навчальних закладів (Г. Васянович, Л. Зеліско, Т. Зюзіна, М. Лещенко, Л. Руденко, О. Шевнюк); теоретико-методичне забезпечення окремих компонентів культурологічної освіти майбутніх фахівців (В. Бутенко, А. Капська, Г. Тарасенко); технологія підготовки майбутніх учителів до забезпечення мистецької освіти учнів (Л. Кондрацька, О. Хижна); проблеми соціокультурного виховання молоді (І. Бех, М. Боришевський, О. Вишневський, О. Киричук, О. Кононко); теорія і практика використання надбань народної культури у вихованні особистості (М. Костриця, В. Обозний, М. Стельмахович, В. Струманський, Є. Сявак, Г. Філіпчук та інші).

Мета статті – виокремити філософсько-культурологічні засади етнічної соціалізації у контексті професійної підготовки майбутнього педагога.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобальний поступ людства до постіндустріального суспільства призвів до переосмислення стратегії університетської освіти в умовах євроінтегрування, свідченням чого є Болонська декларація (1999), підготовці якої сприяли західноєвропейські філософи та соціологи (З. Бауман, М. Вудроу, Е. Гіденс, Дж. Олдерман, Дж. Равен, Р. Скот). Так, про глобалізацію як

незворотний і суперечливий процес З. Бауман зазначає: "Глобалізація роз'єднує не менше, ніж об'єднує, вона роз'єднує об'єднуючи – розколи відбуваються з тих самих причин, що й зростання одноманітності світу. Паралельно до того процесу планетарного масштабу, який виник у бізнесі, торгівлі й потоках інформації, рухається процес "локалізації", закріплення простору. Те, що одним видається глобалізацією, для інших обертається локалізацією; для одних – це провісник нової свободи, для інших – несподіваний і жорстокий удар волі" [1: 64]. Незважаючи на те, що глобалізаційні процеси призводять до уніфікації суспільного життя, це не перешкоджає розвитку культур, традицій, релігій, звичаїв тощо. Е. Ласло акцентує, що детрадиціоналізація життя не дає підстав стверджувати, нібито до 2020 року доведеться розпрощатися з традиційною системою людських і культурних ідентифікацій і її замінить деяка єдина система лояльності. Сучасна Європа не належить до націй-держав, але вже розширює європейцям можливості для інтенсивної самоідентифікації [2: 72].

Аналізуючи сутність загальнолюдського й національного в культурі, Г. Васянович наголошує на недоречності їх протиставлення, визначаючи їхнє співвідношення у сенсі: одиничного і загального, змісту й форми, суперечливого взаємозв'язку і розвитку, гуманізму та антигуманізму [3: 275]. Отож загальнолюдські й національні цінності знаходяться в нерозривній єдності, взаємодоповнюючи і збагачуючи одне одного. Як зауважує Г. Ващенко, "від того, що кожний народ буде вільно творити свою національну культуру, загальнолюдська культура не програє, а навпаки, виграє... Вселюдська культура складається із надбань різних народів" [4: 294].

Виступаючи проти нівелювання національного, М. Бердяєв зазначав: "Людина входить у людство через національну індивідуальність – як людина індивідуальна, а не абстрактна, як росіянин, француз, німець, англієць... Національна людина – щось більше, а не менше, ніж просто людина, у ній є родові риси людини взагалі, і риси індивідуально-національні. Можна жадати братерства... всіх народів землі, але не можна жадати, щоб з обличчя землі позникали вирази національних лиць, національних духовних типів і культур. Культура ніколи не була абстрактно-людською, вона завжди конкретно-людська, тобто національна, індивідуально-народна..." [5: 155]. Наприклад, у мистецтво загальнолюдське "входить" тільки через етнічне й національне, тобто загальнолюдське виявляється в конкретному естетичному досвіді народної культури.

Зважаючи на те, що сьогодні на планеті проживає близько двох тисяч націй і народів, проблема соціалізації особистості, формування її світогляду на основі загальнолюдських цінностей із урахуванням специфіки національних традицій та ідеалів є своєчасною і потребує, передусім, глибокого філософсько-культурологічного осмислення. У цьому контексті вдаємося до аналізу змісту етнічної соціалізації особистості.

Так, у рамках філософії культури соціалізацію вивчають як одне з явищ і функцій культури, зокрема питання про цінності, норми та значення культури як засоби соціалізації, роль виховання, спілкування, самосвідомості та повсякденної культури в його здійсненні; статусне значення культурних норм у різних соціальних середовищах; гендерну, молодіжну, професійну, девіантну соціалізацію тощо [6: 197]. У культурологічних дослідженнях акцентується на значенні соціальної структури суспільства в процесі етнічної соціалізації особистості. Свідченням цього є виокремлення поняття "соціальний статус". Так, Б. Єрасов зазначає, що від народження кожний індивід отримує аскриптивний соціальний статус, виходячи зі статусу родини, батьків [6: 197]. Невипадково в кожного народу з появою дитини у світ здійснюють відповідні обряди, пов'язані з її входженням у певне етносередовище. Отож індивід через статус народження отримує довічну приналежність до свого етносу, а також є носієм біологічних особливостей – кольору шкіри, фізичних чи психологічних характеристик.

З досліджень Г. Лозко дізнаємось про етнозберігаючу функцію культури (відокремлення певного етносу від інших за принципом "ми – вони", "свої – чужі"; забезпечення духовного самоусвідомлення національної спільноти; через збереження свого етносу, забезпечення єдності й різноманітності етнічної картини світу тощо) [7]. Класичне визначення етнічної культури ґрунтується на уявленні про неї як локальне явище цілісного процесу світової культури (локальний від лат. *locus* – місце, місцевий, "той, що не виходить за визначені межі"). *Етнічна компетентність* – етнічна обізнаність і здатність особи ототожнювати себе з тим чи іншим етносом. *Етнокультурна компетентність* – це здатність людини вільно орієнтуватися у світі значень культури свого етносу, вільно розуміти мову ("коди", "шифри") цієї етнокультури і вільно творити цією мовою (Г. Лозко) [7].

Етнокультурну компетентність здебільшого розглядають як засіб передачі культурного досвіду від одного покоління етносу до іншого (Н. Арзамасцева, І. Жуковський, О. Кузнєцова, Н. Морова), доводячи, що цей феномен сприяє розвитку національної самосвідомості, вихованню й навчанню людини з опертям на етнокультурні традиції конкретного регіону. Однак етнокультурні цінності, вважає Г. Філіпчук, повинні базуватися на освітніх, оскільки етнокультура, на думку вченого, – це не лише мова, історія, фольклор, етнографія, народна педагогіка, мистецтво, а, передусім, національна освіта, наука. Приміром, українські освітні етноцінності мають одночасно й універсальне, загальнолюдське значення [8: 17]. Свідченням того, що загальнолюдські проблеми, естетичні ідеали й переживання здебільшого є спільними, визначальними для значної кількості народів, слугує хоча б факт особливого зацікавлення в

Європі фільмом С. Параджанова (не українця за походженням) "Тіні забутих предків". Отож завдання сучасної освіти – "не допускати самоізоляції етносу, оскільки це призводить до звуження соціальної мобільності особистості, її деінтелектуалізації" [8: 18].

Аналізуючи феномен соціалізації у контексті категорій культури, Н. Лавриченко акцентує на актуальності процесу "окультурювання особистості як цілеспрямоване формування особистісної культури" в педагогічному аспекті [9: 46]. На думку Б. Гершунського, "результативність освіти повинна стати об'єктом підвищеної уваги не лише культурологів за фахом, а й педагогів, які шляхом дедуктивного поширення відповідних змістових компонентів культури зможуть запропонувати ґрунтовні моделі професійної компетентності та загальної грамотності й освіченості" [10: 65].

Дотичним до окреслених вище понять вважаємо *етнічну соціалізацію (етнізацію)* – процес становлення людини як представника певного етносу через засвоєння нею соціокультурних цінностей, притаманних конкретному етносу, та перетворення цього досвіду на особисте надбання. Відтак, в умовах глобалізації етнічна соціалізація невіддільна від *міжетнічної соціалізації* – входження в систему відносин з іншими етносами рідної країни чи світу, засвоєння особистістю (групою, етносом) системи знань, способів, видів діяльності у процесі взаємодії, взаємообміну етнічними матеріально-духовними цінностями [11: 19]. Важливо, щоб у процесі такої взаємодії розвивалась культура міжетнічного спілкування.

На тлі культурної трансмісії відбувається процес етнічної соціалізації особистості, починаючи з родини, коли етнічні традиції передаються від батьків до дітей (вертикальна трансмісія). Однак так звана "непряма" трансмісія відбувається в конкретному навчальному закладі, зокрема в процесі фахової підготовки майбутнього педагога.

Розглядаючи досліджувану проблему в професійно-педагогічному спрямуванні, О. Шевнюк обґрунтовує концепцію, згідно якої проекція загальнокультурного знання на площину фахового у культурологічній освіті майбутніх учителів "забезпечується освоєнням історії становлення основних парадигм педагогічної культури, оволодінням соціокультурними функціями педагогічної діяльності, усвідомленням культурного статусу вчителя в суспільстві, опануванням соціокультурними нормами професіоналізму, специфікою діалогової природи професійної комунікації" [12: 17]. Результатом ефективності етнічної соціалізації вважаємо рівень сформованості *етнокультурної компетентності майбутнього педагога*, що розглядається науковцями як необхідна сукупність особистісних якостей, що включають високий професіоналізм, знання, вміння й навички, які дозволяють вільно використовувати етнокультурні засоби в поліетнічному середовищі (Н. Алімжанова, Т. Атрошенко, З. Ігушкіна, О. Ладнушкіна та інші).

Отож задля ефективної етнічної соціалізації майбутніх учителів у вищому навчальному закладі метою їхньої культурологічної освіти визначаємо оволодіння системою культурологічних знань і досвідом відповідної діяльності, їхнє становлення як суб'єктів культури на основі активізації процесів культурної самореалізації та саморозвитку, підготовки до педагогічної підтримки школяра в ціннісно-культурному самовизначенні.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Для єдиного освітнього простору Європи метою є збереження культурного багатства й мовного розмаїття народів, сприяння розвитку національних систем і автономності навчальних закладів. Як зазначає Г. Філіпчук, "головною рисою європеїзму є збереження та примноження свого культурного досягнення" [8: 19]. У межах соціокультурної функції освіти суспільство розглядається як єдність культури й соціальності саме завдяки діяльності людини, відповідно освіта покликана слугувати соціокультурному розвитку особистості. У сучасній культурологічній освіті вищої школи чільне місце належить її змісту, який повинен опиратись як на кращі загальнолюдські надбання, так і на етнонаціональні пріоритети. Важливим орієнтиром у розвитку вітчизняної професійної освіти вважаємо принцип культуровідповідності. Сутність етнічної соціалізації особистості в філософсько-культурологічному аспекті вбачаємо в її становленні як представника певного етносу через інтеріоризацію елементів соціокультури, стереотипів поведінки, етносоціального досвіду й перетворення його на власне надбання. Результатом ефективності етнічної соціалізації майбутнього педагога визначаємо рівень сформованості його етнокультурної компетентності, готовність до етнічної соціалізації учнів у навчально-виховному процесі школи.

Перспективними вважаємо обґрунтування співвідношення етнокультурних цінностей і засобів у педагогічній діяльності; дослідження процесу етнічної соціалізації студента у вищому навчальному закладі у соціально-педагогічному та етнопсихологічному контекстах; розроблення науково-методичного супроводу цього процесу в умовах дошкільного, загальноосвітнього навчального закладу, вищої школи тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства / Зигмунд Бауман ; [пер. з англ. І. Андрущенко ; за наук. ред. М. Винницького]. – К. : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2008. – 109 с.
2. Ласло Э. Век бифуркации : постижение изменяющегося мира / Эрвин Ласло // Путь. – 1995. – № 1. – С. 3–129.
3. Васянович Г. П. Вибрані твори : в 5-ти т. Т. 1: Філософія : [навчальний посібник] / Григорій Петрович Васянович. – Львів : Сполом, 2010. – 348 с.

4. Ващенко Г. Виховання волі й характеру : Твори / Григорій Ващенко. – К. : Школяр, 1999. – Т. 3. – 385 с.
5. Бердяев М. Национальность и людство / Микола Бердяев // Сучасність. – 1993. – № 1. – С. 149–162.
6. Ерасов Б. С. Социальная культурология / Б. С. Ерасов. – М. : Аспект Пресс, 1996. – 590 с.
7. Лозко Г. Етнологія України: філософсько-теоретичний та етнорелігійнознавчий аспект : [навчальний посібник] / Галина Лозко. – К. : АртЕК, 2001. – 304 с.
8. Филипчук Г. Г. Общечеловеческое и этнокультурное в образовании : взгляд из Украины / Г. Г. Филипчук // Педагогика, 2007. – № 1. – С. 15–22.
9. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації : європейські абрисы / Н. М. Лавриченко. – Київ : ВіРА ІНСАЙТ, 2000. – 444 с.
10. Философия образования / Б. С. Гершунский. – М. : Флинта, 1998. – 428 с.
11. Гасанов З. Т. Педагогіка міжнародного спілкування : [навчальний посібник] / З. Т. Гасанов. – К. : ІЗМН, 1999. – 390 с.
12. Шевнюк О. Л. Теорія і практика культурологічної освіти майбутніх учителів у вищій школі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти" / Олена Леонідівна Шевнюк. – Київ, 2004. – 44 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Bauman Z. Globalizatsiya. Naslidky dlya lyudyny i suspil'stva [Globalization. Consequences for the Individual and Society] / Zygmunt Bauman ; [per. z angl. I. Andrushchenka ; za nauk. red. M. Vynnyts'kogo]. – K. : Vyd. dim "Kyevo-Mogylyans'ka akademiya", 2008. – 109 s.
2. Laslo E. Vek bifurkatsii : postizhenie izmenyayushchegosya mira [The Age of Bifurcation : the Comprehension of a Changing World] / Ervin Laslo // Put' [Way]. – 1995. – № 1. – S. 3–129.
3. Vasyanovych G. P. Vybrani tvory : v 5-ty t. T. 1 : Filosofiya [Selected Works : in a 5. Volumes. Volume 1 : Philosophy] : [navchal'nyi posibnyk] / Grygorii Petrovych Vasyanovych. – L'viv : Spolom, 2010. – 348 s.
4. Vashchenko G. Vychovannya voli i kharakteru : Tvory [Educating the Will and Character] / Grygorii Vashchenko. – K. : Shkolyar, 1999. – T. 3. – 385 s.
5. Berdyayev M. Natsional'nist' i lyudstvo [Nationality and Humanity] / Mykola Berdyayev // Suchasnist' [Modern Age]. – 1993. – № 1. – S. 149–162.
6. Erasov B. S. Sotsial'naya kul'turologiya [Social Cultural Studies] / B. S. Erasov. – M. : Aspekt Press, 1996. – 590 s.
7. Lozko G. Etnologiya Ukrainy : filosof's'ko-teoretychnyi ta etnoreligiyeznavchyi aspekt [Ethnology of Ukraine : Philosophical-Theoretical and Ethnical-Religious Aspects] : [navchal'nyi posibnyk] / Galyna Lozko. – K. : ArtEK, 2001. – 304 s.
8. Filipchuk G. G. Obshchchelovecheskoe i yetnokul'turnoe v obrazovanii : vzglyad iz Ukrainy [Universal and Ethnocultural in Education : a View from Ukraine] / G. G. Filipchuk // Pedagogika [Pedagogy]. – 2007. – № 1. – S. 15–22.
9. Lavrychenko N. M. Pedagogika sotsializatsii : yevropeis'ki abrysy [Pedagogy of Socialization : European Outline] / N. M. Lavrychenko. – Kyiv : ViRA INSAIT, 2000. – 444 s.
10. Filosofiya obrazovaniya [Philosophy of Education] / B. S. Gershunskii. – M. : Flinta, 1998. – 428 s.
11. Gasanov Z. T. Pedagogika mizhnatsional'nogo spilkuvannya [Pedagogy of International Communication] : [navchal'nyi posibnyk] / Z. T. Gasanov. – K. : IZMN, 1999. – 390 s.
12. Shevnyuk O. L. Teoriya i praktyka kul'turologichnoi osvity maibutnikh uchyteliv u vyshhii shkoli [Theory and Practice of Future Teachers' Cultural Education in Higher Education] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra ped. nauk : spets. 13.00.04 "Teoriia ta metodyki profesiinoi osvity" / Olena Leonidivna Shevnyuk. – Kyiv, 2004. – 44 s.

Матеріал надійшов до редакції 25.02. 2013 р.

Будник Е. Б. Философско-культурологические основания этнической социализации как теоретическая основа ее педагогического понимания.

В статье рассматривается сущность этнической социализации личности в философско-культурологическом контексте, обоснованы теоретические основы ее эффективности в профессиональной подготовке будущего педагога. Определено, что важным ориентиром в развитии отечественного профессионального образования является принцип культуросоответствия. Обосновано, что результатом эффективности этнической социализации будущего педагога является уровень сформированности его этнокультурной компетентности, готовность к этнической социализации учеников в научно-образовательном процессе школы.

Budnyk O. B. The Philosophical and Cultural Basis of the Ethnic Socialization as the Theoretical Background of its Pedagogical Understanding.

The article deals with the essence of the personality's ethnic socialization in the philosophical and cultural context, explains the theoretical basis of its effectiveness in the future teachers' training. It is determined that the important mark in the development of the native professional education is the principle of cultural relation. It is justified that the result of the efficiency of the future teacher's ethnical socialization is the level of his / her ethnocultural competence formedness, the readiness to the pupils' ethnical socialization in the school scientific-educational process.